

Anna Kuliniacz, Maria M. Wilczyńska-Wołoszyn

GEOGRAFICZNE KIERUNKI WYCIECZEK SZKOLNYCH Z WARSZAWY

Wycieczki są podstawową formą działalności turystyczno – krajoznawczej w szkołach. Są one organizowane przede wszystkim z myślą o poznawaniu środowiska własnego kraju i działalności człowieka w tym środowisku, o budzeniu uczuć patriotycznych i estetycznych oraz rozbudzaniu wielokierunkowej aktywności poznawczej i emocjonalnej uczniów. Służą one także zaspokajaniu potrzeb rekreacyjnych i zdrowotnych dzieci i młodzieży. Wycieczki stanowią ważny element dydaktyczno-wychowawczej działalności szkoły i są organizowane od pierwszej klasy. W młodszych klasach szkoły podstawowej zaleca się organizację wycieczek dość krótkich we własny region. Wraz z wiekiem uczniów i ich przystosowaniem do współdziałania w grupie rówieśników w ramach starszych klas szkoły podstawowej oraz gimnazjum i liceum czas wycieczek może się wydłużać, a ich zasięg obejmować coraz nowe regiony kraju.

Cele i kierunki geograficzne wycieczek szkolnych zostały zbadane na podstawie wycieczek trwających co najmniej dwa dni i zorganizowanych w latach szkolnych 2000/2001 i 2001/2002 dla młodzieży warszawskich gimnazjów publicznych. Spośród 103 gimnazjów pełną dokumentację wycieczek za ostatnie dwa lata uzyskano z 84 szkół (rycina 1).

Nie objęto badaniami 15 gimnazjów; w których nie uzyskano zgody na wgląd w dokumentację wycieczek oraz 4 szkół z powodu specyfiki celów organizowanych w nich wyjazdów, a mianowicie wycieczek zagranicznych dla młodzieży szkół z rozszerzonym programem języka obcego oraz obozów treningowych w szkołach sportowych. Średnia liczba wycieczek przypadająca na poszczególne gimnazja jest różna w różnych częściach Warszawy. Najwięcej wycieczek zorganizowały w tym okresie szkoły na terenie dzielnic (gmin) Warszawa-Włochy, Warszawa-Ursynów i Warszawa-Wilanów, a najmniej Warszawa-Białoleka, Żoliborz i Praga Północ.

Badania polegały na przeanalizowaniu dokumentacji dotyczącej wycieczek, w tym kart wycieczek, ksiąg wyjść klasowych oraz dzienników lekcyjnych. Najbogatszym źródłem danych były karty wycieczek zawierające między innymi informacje o terminie, programie i celu wycieczki oraz liczbie uczestników i miejscach noclegowych. W księgach wyjść klasowych zapisywano termin i cel wycieczki oraz liczbę uczestników. Informacje te uzupełniano w miarę potrzeby zapisami

w dziennikach lekcyjnych oraz wywiadami z dyrektorami szkół i pracownikami sekretariatów. Dane wpisywano do specjalnie zaprojektowanych ankiet. Po odpowiednim uporządkowaniu i ujednoczeniu zebranych informacji przeprowadzono ich wielostronną analizę ilościową i jakościową.

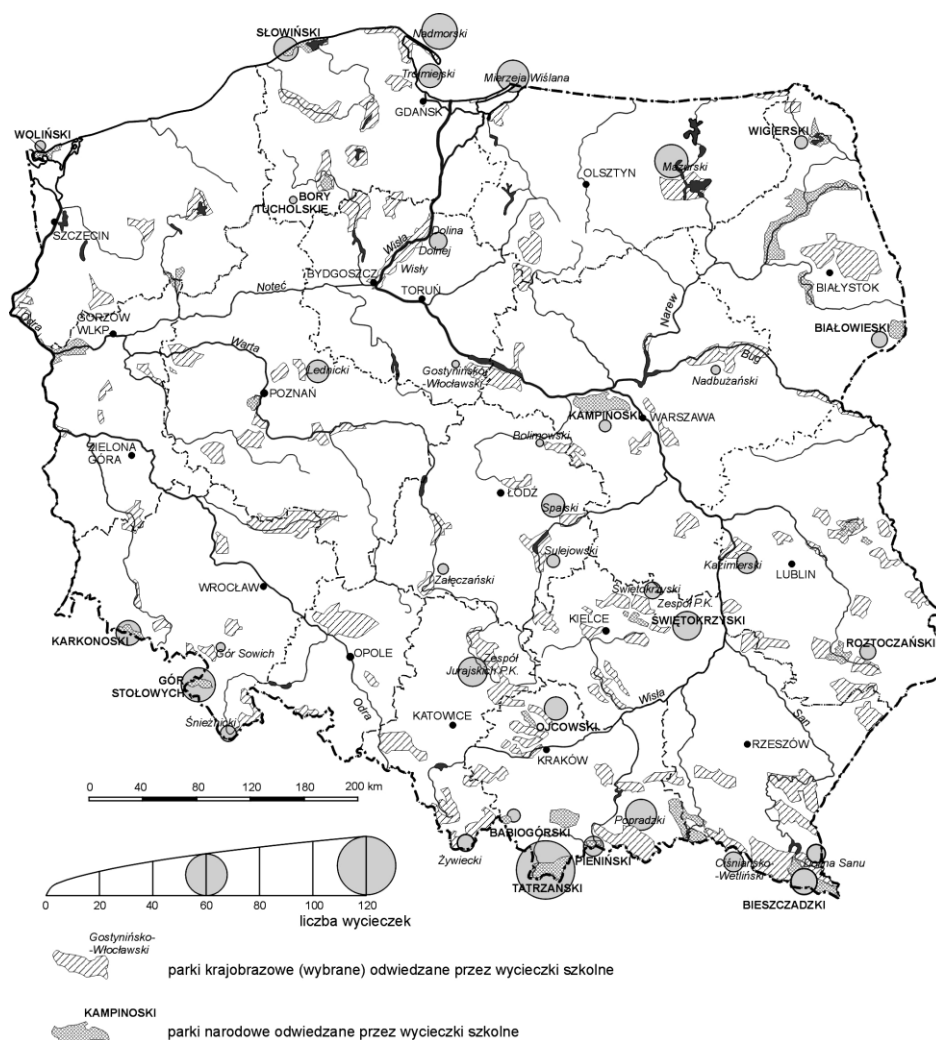

Ryc. 1. Gimnazja publiczne w Warszawie objęte badaniami

Fig. 1. Public middle schools (*gimnazjums*) in Warsaw under survey

Z wykonanych zestawień wynika, że jednymi z najczęściej odwiedzanych obiektów przez wycieczki z gimnazjów warszawskich były parki narodowe i parki krajo-
brazowe (rycina 2). Na 707 przeanalizowanych wycieczek, które odbyły się w latach 2000-2002 aż 95% miało w programie co najmniej jeden obszar chroniony. Tak

duże zainteresowanie tymi terenami wynika prawdopodobnie z przekonania o ich wyjątkowości przyrodniczej oraz odpowiedniej infrastrukturze turystycznej. Niemalże wpływ na to mógł mieć również kontrast jaki stanowi słabo zmieniony przez działalność człowieka krajobraz w stosunku do wielkomiejskiego otoczenia, w którym żyją uczniowie szkół warszawskich.

Ryc. 2. Liczba wycieczek z gimnazjów warszawskich odwiedzających w latach 2000-2002 tereny chronione

Fig. 2. Number of Warsaw middle schools' excursions visiting protected areas in 2000-2002

Parki narodowe i krajobrazowe rozrzucone po terenie całego kraju charakteryzują się swoistą specyfiką, każdy z nich reprezentuje odmienny krajobraz z dużym zróżnicowaniem środowiska naturalnego. Mimo to nie wszystkie znajdowały się w programach wycieczek z Warszawy. Z 23 parków narodowych tylko do 15 dotarły omawiane grupy, a z ponad 100 parków krajobrazowych celem wycieczek było 21 (rycina 2 i tabela 1). Największą popularnością cieszyły się obszary chronione na terenach górskich (227 grup do parków narodowych i 82 do parków krajobrazowych, co stanowi 48% wycieczek na tereny chronione). Mniej grup odwiedziło chronione tereny nadmorskie (25+101 grup, tj. 18,7% wycieczek) i tereny wyżynne (57+53 grupy, tj. 16,3%). Stosunkowo niewiele wycieczek objęło swoim programem tereny chronione na pojezierzach (10,0%) oraz na nizinach (8,2%).

Tab. 1. Typy terenów chronionych odwiedzone w latach 2000-2002 przez wycieczki z gimnazjów warszawskich

Tab. 1. Types of protected areas visited by the Warsaw middle schools' excursions in 2000-2002

Typy krajobrazu	Odwiedzone tereny chronione	Liczba grup wycieczkowych
górskie	parki narodowe: Tatrański, Pieniński, Babiogórski, Bieszczadzki, Gór Stołowych i Karkonoski	227
	parki krajobrazowe: Popradzki, Ciśniań-Wetliński, Doliny Sanu, Żywiecki, Śnieżnicki i Gór Sowich	82
wyżynne	parki narodowe: Ojcowski, Świętokrzyski i Roztoczański	57
	parki krajobrazowe: Jurajskie, Świętokrzyskie, Kazimierski, Załęczański	53
równinne	parki narodowe: Białowiecki, Kampinoski	14
	parki krajobrazowe: Spalski, Doliny Dolnej Wisły, Sulejowski, Nadbużański, Bolimowski	41
pojezierne	parki narodowe: Wigierski, Borów Tucholskich	8
	parki krajobrazowe: Mazurski, Lednicki, Gostyńsko-Włocławski	59
nadmorskie	parki narodowe: Słowiński i Woliński	25
	parki krajobrazowe: Nadmorski, Trójmiejski, Mierzeja Wiślana	101

Z przeprowadzonej analizy wynika, że najczęściej odwiedzane obszary chronione były parkami o największej kontrastowości krajobrazu warunkującej ich wizualną atrakcyjność.

Z tego punktu widzenia zdecydowanie najatrakcyjniejszym był Tatrański Park Narodowy, który odwiedziło 120 grup. Kierowały się one przede wszystkim do

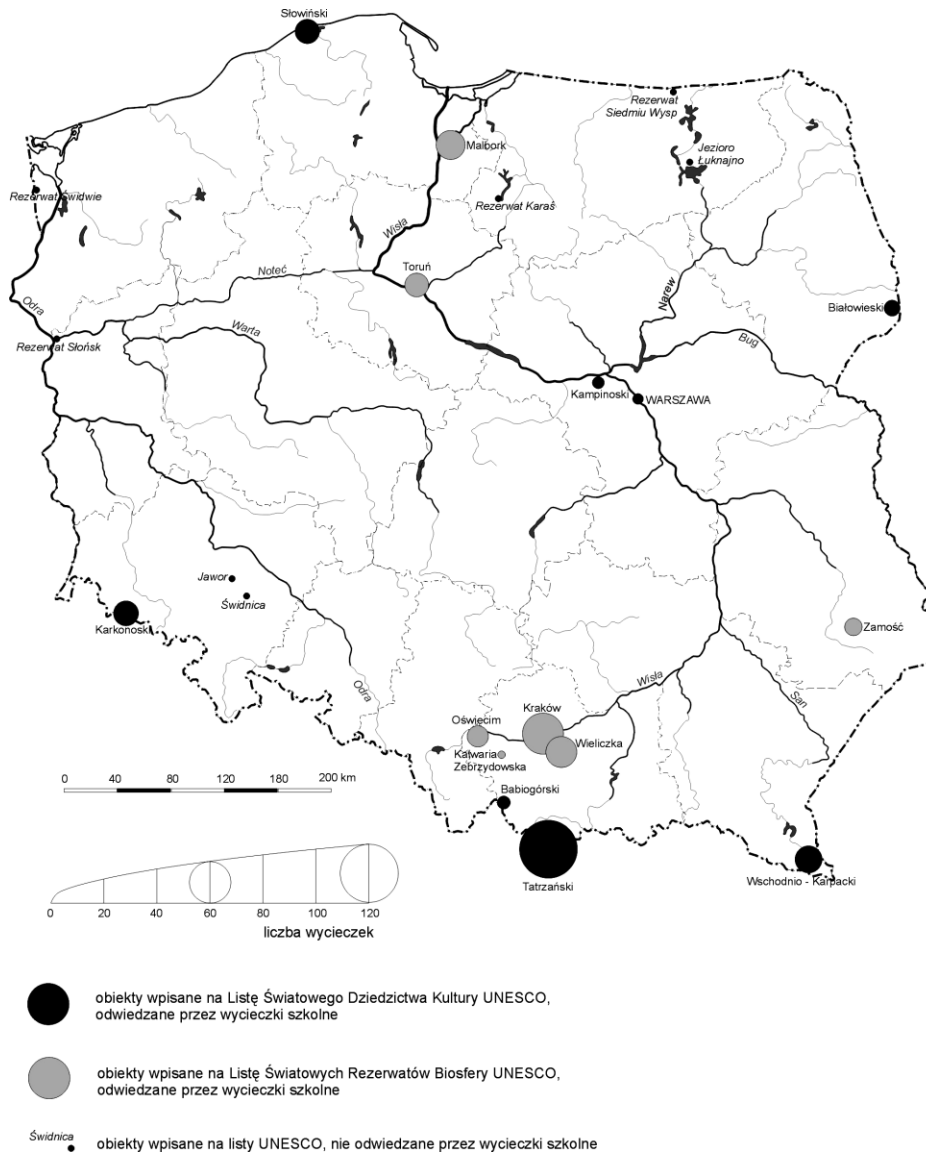
Doliny Kościeliskiej z malowniczymi skałkami wapiennymi i Potokiem Kościeliskim, Jaskinią Mroźną i innymi jaskiniami, Wąwozem Kraków i Wywierzyńskim Lodowym. Dla poznania rzeźby Tatr Wysokich wycieczki wyruszały najczęściej do Morskiego Oka, podziwiając po drodze polodowcową rzeźbę Doliny Rybiego Potoku, Wodogrzmoty Mickiewicza, granitowe turnie najwyższych szczytów i piętrowy układ roślinności wysokogórskiej. Drugim pod względem popularności karpackim parkiem górskim, jednak odwiedzanym wielokrotnie rzadziej (24 grupy), był Bieszczadzki Park Narodowy, z krajobrazem polonin i buczyn karpackich oraz Zalewem Solińskim. Natomiast Pieniński Park Narodowy zwiedzało 14 grup, korzystając z głównej atrakcji, jaką jest spływ tratwami przelomowym odcinkiem Dunajca. W Sudetach najczęściej organizowano wycieczki do Parku Narodowego Gór Stołowych (41 grup) z charakterystycznymi skalnymi labiryntami w Błędnym Skalach i na Szczelińcu oraz do Karkonoskiego Parku Narodowego (22 grupy), w którym uczniowie mogli podziwiać oryginalne formy skalne powstałe w wyniku wietrzenia, np. Pielgrzymy, Słoneczniki i polodowcową rzeźbę z kotłami i jeziorami w rejonie Śnieżki. Poznawanie tak bogatych krajobrazowo terenów wiąże się z silnymi przeżyciami estetycznymi i intelektualnymi.

Kolejną grupę często odwiedzanych miejsc stanowią obiekty o wyjątkowej wartości w skali świata, wpisane na listy UNESCO (rycina 3). Z dwunastu terenów chronionych w Polsce znajdujących się na Liście Światowych Rezerwatów Biosfery UNESCO wycieczki gimnazjalistów z Warszawy odwiedziły siedem. Najwięcej grup, 83% wszystkich wycieczek do rezerwatów UNESCO, miało w programie rezerwaty na obszarach górskich: Tatrzański (120 grup), Wschodnio-Karpacki (26 grup), Karkonoski (22 grup), Babiogórski (6 grup). Na innych niż górskie obszarach, za dużą atrakcję uznano Słowiński Rezerwat Biosfery odwiedzony przez 21 grup uczniów z gimnazjów warszawskich oraz Białowiecki (9 grup) i Kampinoski (5 grup). Brak wycieczek do pozostałych pięciu Rezerwatów Biosfery UNESCO jest zrozumiałe. Są to rezerваты ornitologiczne: Świdwie (miejsce lęgowe żurawia), Słońsk (obszar lęgowy ptaków błotnych), Karaś (kolonia kormoranów), Łuknajno (kolonia łabędzia niemego) i Siedmiu Wysp (miejsce gnieźdzenia się ptaków wodnych), których specyfika nie sprzyja zwiedzaniu przez duże grupy uczniów.

Atrakcją dla uczniów stanowią zwierzęta zgromadzone również poza Rezerwatami Biosfery. Dużą popularnością cieszył się niewielki park dzikich zwierząt w osadzie leśnej w Kadzidłowie (12 wycieczek), w którym na wolności oraz w zagrodach żyją m.in.: wilki, losie, dziki, jelenie, tarpány i danielę oraz liczne gatunki ptaków. Przyczyną tego zainteresowania jest prawdopodobnie przebywanie zwierząt w warunkach zbliżonych do życia na wolności. Podobnie chętnie odwiedzany przez grupy wycieczkowe z Warszawy był Rezerwat Pokazowy Zwierząt w Białowieży, z główną atrakcją żubrami (9 wycieczek). Celem niektórych wycieczek z Warszawy były także ogrody zoologiczne w Płocku i Wrocławiu.

Na Liście Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO jest wpisane z Polski 12 obiektów, z których tylko dwa nie były odwiedzane przez grupy gimnazjalistów z Warszawy: Ewangelicko – augsburskie Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy (rycina 3). Przyczynami tego braku zainteresowania może być niedawne wpisanie

ich na Listę UNESCO (2001 r.) oraz ich położenie na obszarze stosunkowo rzadko odwiedzanym przez wycieczki z Warszawy. Stare Miasto w Warszawie jako cel krótkich wycieczek dla uczniów ze szkół warszawskich nie będzie tu rozpatrywane. Wśród zabytkowych zespołów urbanistyczno – architektonicznych wpisanych na

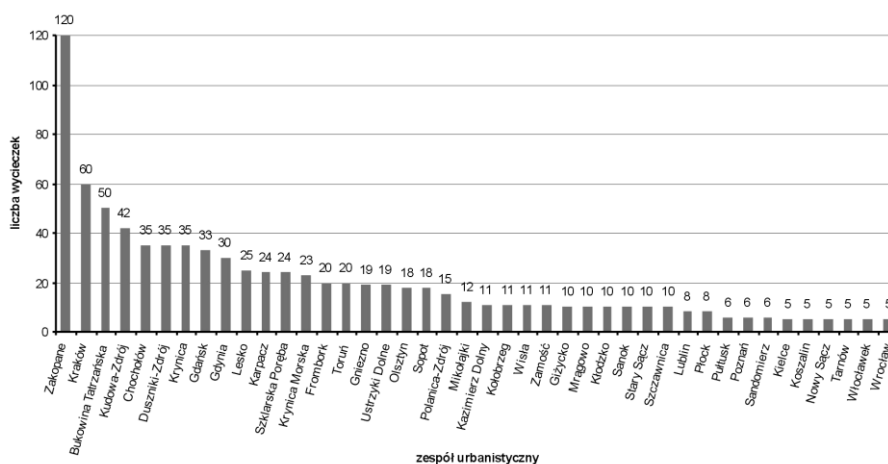

Ryc. 3. Liczba wycieczek z gimnazjów warszawskich odwiedzających w latach 2000–2002 miejsca oraz obiekty wpisane na Listy UNESCO

Fig. 3. Number of Warsaw middle schools' excursions visiting UNESCO listed places sites in 2000–2002

Listę UNESCO najczęściej zwiedzanymi były w Krakowie: Stare Miasto, Wawel oraz dzielnice Kazimierz i Stradom (60 wycieczek); w Toruniu – zespół urbanistyczny Starego Miasta (20 wycieczek) oraz w Zamościu – zespół zabytkowej zabudowy w granicach renesansowej twierdzy (11 grup gimnazjalistów). Spośród pojedynczych obiektów wyróżnionych przez UNESCO najczęściej zwiedzanymi były Zamek Krzyżacki w Malborku (30 wycieczek) i zabytkowa Kopalnia Soli w Wieliczce (34 wycieczki szkolne). Mniej popularnym celem wycieczek był natomiast Obóz Koncentracyjny Oświęcim – Brzezinka (16 grup) oraz Zespół kościoła, klasztoru i kaplic kalwaryjskich w Kalwarii Zebrzydowskiej (2 grupy). Prawdopodobną przyczyną tego stanu rzeczy jest specyfika tych obiektów.

Kolejnymi atrakcjami krajoznawczymi są obiekty materialne i inne dobra związane z życiem, pracą i działalnością człowieka. W każdej z badanych wycieczek gimnazjalnych z terenu Warszawy takie obiekty występowały, a program prawie każdej z nich obejmował zwiedzanie zabytków architektury świeckiej. Dla grup wycieczkowych młodzieży gimnazjalnej dużą wartość przedstawiały zabytkowe zespoły urbanistyczne. Do najczęściej odwiedzanych należały najstarsze części: Krakowa, Gdańska, Torunia, Kazimierza Dolnego, Kołobrzegu, Zamościa, Starego Sącza, Sandomierza (rycina 4). Natomiast niewielkim zainteresowaniem cieszyły się również ciekawe zespoły miejskie takie jak: Wrocław i Poznań, a żadna wycieczka z gimnazjów warszawskich nie odwiedzała Kalisza, Łodzi, Legnicy.

Ryc. 4. Liczba wycieczek z gimnazjów warszawskich odwiedzających w latach 2000-2002 zabytkowe zespoły urbanistyczne

Fig. 4. Number of Warsaw middle schools' excursions visiting historical urban complexes in 2000-2002

Inny typ zespołów miejskich reprezentują miejscowości uzdrowiskowe. Wiele grup odwiedziło Kudowę Zdrój (42 grupy), Krynice (35), Ciechocinek (11), Rabkę Zdrój (5), Iwonicz Zdrój (3), Wieniec Zdrój (2), gdzie oprócz korzystania z pijalni

wód leczniczych, odbywano spacer po parkach zdrojowych i podziwiano charakterystyczną architekturę budynków uzdrowiskowych (ryciny 4 i 5). Podobnym zainteresowaniem cieszyły się górskie miejscowości wypoczynkowo-turystyczne takie jak: Zakopane (120 grup), Bukowina Tatrzańska (50), Chocholów (35), Krynica (35), Lesko (25), Karpacz (24) i Szklarska Poręba – 24 grupy (ryciny 4 i 5). W ramach zwiedzania miast i mniejszych ośrodków duże zainteresowanie budziły objęte ochroną konserwatorską zespoły pałacowo-parkowe np. w Puławach (8 grup), Łańcucie (6 grup), Nałęczowie (5), Baranowie Sandomierskim (2), Pszczynie (2) i Rogalinie (2).

Uczniów w tym wieku szczególnie pociągało zwiedzanie zamków i twierdz leżących w obrębie zwiedzanych miast lub położonych z dala od obszarów zurbanizowanych (rycina 5). Stąd na trasie wielu wycieczek znalazły się zamki krzyżackie w Malborku (30 grup), Gniewie, Golubiu-Dobrzyniu (10), Olsztynie (18), zamki rycerskie na Szlaku Orlich Gniazd w Ojcowie (20 grup), Pieskowej Skale, Ogrodzieńcu (8), Mirowie i Bobolicach oraz w Czorsztynie (8 wycieczek), Kazimierzu Dolnym (11 wycieczek), Nowym Sączu, Wieluniu, a także zamki królewskie w Krakowie (60 grup), Sanoku (10 grup), Lublinie (8 grup) i zamki biskupie w: Pułtusku (6 grup), Kielcach (5), Bodzentynie. Szczególnie zamki będące w stanie trwałej ruiny działają na wyobraźnię dzieci, po ich terenie mogą się one swobodnie poruszać, dotykać interesujących je elementów, poczuć się jak za czasów średniowiecznych. Dużą atrakcją stanowiły również obiekty o charakterze militarnym pochodzące z różnych okresów: kwatera Hitlera – Wilczy Szaniec w Gierłozie (30 grup), zespół austriackich fortów Twierdzy Boyen w Giżycku (10 wycieczek) oraz pruska twierdza z fortem na Owczej Górze w Klodzku (10 wycieczek) z podziemną trasą turystyczną. Wiele wycieczek odwiedzało również miejsca bitew i wydarzeń historycznych na przykład pola Grunwaldu (38 wycieczek) i przyczółek na Westerplatte (23 wycieczki) wraz z przygotowanymi tam wystawami tematycznymi.

Często w programach wycieczek krajoznawczych uwzględniane były zabytki budownictwa sakralnego; kościoły i zabudowania klasztorne, w tym drewniane kościółki na Pęksowym Brzysku w Zakopanym wraz z cmentarzem ludzi zasłużonych dla Podhala (120 wycieczek), Katedra Koronacyjna królów polskich na Wawelu w Krakowie (50 grup) i inne zabytkowe kościoły w tym mieście, Katedra w Gdańsku-Oliwie (22), Katedra we Fromborku (20), Świątynia Wang w Karpaczu (24), Katedra w Gnieźnie (19), Płocku (8), Toruniu (20), kolegiata w Kruszwicy (12). Grupy odwiedzały także pojedyncze kaplice położone w ciekawych miejscach lub przedstawiające wybitne wartości: Kaplica Zygmuntońska na Wawelu (50 grup), Kaplica Św. Kingi w kopalni w Wieliczce (34 grupy), Kaplica papieska na Polanie Chocholowskiej w Tatrach (10 grup), Kaplica Czaszek w Czeremnej (10), Kaplica na Śnieżce w Karkonoszach (8) lub Kaplica Świętej Trójcy na zamku w Lublinie – 6 grup (rycina 5).

Wśród odwiedzanych przez wycieczki szkolne miejsc należy również wymienić ośrodki kultu i miejsca pielgrzymkowe wyznawców religii chrześcijańskiej, do których wycieczki udawały się w celach krajoznawczych. Często odwiedzane były

kompleksy sakralne w Świętej Lipce na Mazurach (26 wycieczek), w Gnieźnie (19), Wambierzycach (13 wycieczek), Starym Sączu (10), na Jasnej Górze w Częstochowie (5), w Kalwarii Zebrzydowskiej (2), i Kodniu na Podlasiu (2). Grupy wycieczkowe zwiedzały także miejsca ważne dla wyznawców innych religii: judaizmu – synagogi w Tykocinie (3 grupy) i na krakowskim Kazimierzu (15), prawosławia – Górę Krzyży w Grabarce (2), cerkiew w Hajnówce (6) i drewniane cerkwie w Bieszczadach oraz islamu – meczety na Szlaku Tatarskim w Kruszyńnianach i Bohonikach (3 grupy).

Do walorów krajoznawczych środowiska kulturowego zaliczyć można także zabytki i przejawy kultury i sztuki ludowej. Sztukę poszczególnych grup etnograficznych i wartości dawnej kultury ludowej wycieczki poznawać mogą w skansenach lub parkach etnograficznych. Z przejawami materialnymi kultury Słowińców wiele grup zapoznało się w Słowińskim Parku Etnograficznym w Klukach (15 wycieczek), tradycje Mazurów prezentowano w Muzeum budownictwa ludowego Warmii i Mazur w Olsztynku (12 wycieczek), specyfikę Kurpiów w Nowogrodzie Łomżyńskim (2), a grup etnograficznych z terenu Bieszczad w skansenie w Sanoku (10). W programach wycieczek znalazły się również obiekty tego typu w: Zubrzyca Górnej (11), Lednogórze (11) i Nowym Sączu (5) oraz Skansen Architektoniczno-Historyczny w Biskupinie, w którym oprócz zrekonstruowanego osiedla Kultury Łużyckiej grupy mogły oglądać zabudowania chaty pałuckiej (19 grup). Z walorami tradycyjnej kultury i sztuki ludowej uczniowie stykali się nie tylko w skansenach i obiektach muzealnych, ale również podczas codziennych wycieczek w tych regionach Polski, w których tradycje ludowe są wciąż żywo kultywowane, a przejawy materialne tradycyjnej sztuki są wyraźnie widoczne dla odwiedzających te tereny. Szczególnie na terenach podgórskich, na Podhalu uczestnicy wycieczek podziwiali piękno tradycyjnego drewnianego budownictwa góralskiego w Zakopanym na ulicy Kościeliskiej i w żywym skansenie, jak często określany jest Chochółów (35 wycieczek), oglądali piękne stroje ludowe noszone również na co dzień przez osoby starsze i górali zajmujących się obsługą turystów, kupowali pamiątki, które często wzorowane są na ludowych narzędziach i zabawkach. Do odwiedzanych ośrodków żywej kultury ludowej należały również znany z warsztatów koronkarskich Konia-ków, Istebna – centrum rzeźby i malarstwa ludowego.

W programach niektórych omawianych wycieczek szkolnych przewidziane było zwiedzanie zabytków przemysłu i techniki, które obejmują stare kopalnie, huty, warsztaty przemysłowe oraz zgromadzone w muzeach techniki maszyny i narzędzia charakterystyczne dla dawnych i nowoczesnych form gospodarowania. Spośród ośrodków wydobywczych udostępnionych do zwiedzania najczęściej odwiedzana była kopalnia soli w Wieliczce (34 grupy), rzadziej grupy zwiedzały podobny obiekt w Bochni (5 grup) i kopalnię krzemienia pasiastego w Krzemionkach Opatowskich na Kielecczyźnie – 3 grupy (rycina 5). Dużym zainteresowaniem cieszyły się kamieniołomy i odkrywki, w tym olbrzymi kamieniołom w Bóbrce w Bieszczadach oraz w Józefowie na Roztoczu, w którym z łatwością odnaleźć można liczne skamieniałości. O dużej popularności tego typu obiektów decyduje zafascynowanie

uczniów możliwością obejrzenia i dotknięcia skał, poznania wnętrza ziemi, które normalnie nie jest widoczne, czasem wyobrażenie skarbu, który mogą znaleźć. O przemśle wydobywczym grupy zdobywały wiedzę w Muzeum i Skansenie Przemysłu Naftowego w Bóbrce na Podkarpaciu (2 wycieczki). W regionie sudeckim

Ryc. 5. Liczba wycieczek z gimnazjów warszawskich odwiedzających w latach 2000-2002 miejscowości atrakcyjne turystycznie

Fig. 5. Number of Warsaw middle schools' excursions visiting tourist attractions in towns and villages in 2000-2002

wycieczki kierowały się często do Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju i Muzeum Kryształów przy Hucie „Julia” w Szklarskiej Porębie, gdzie dodatkowo uczniowie mogli zakupić pamiątkowe minerały. W Nowej Słupi w Górach Świętokrzyskich uczniowie poznawali techniki hutnictwa starożytnego. Inne zabytki techniki poznawali Ci, którzy odwiedzili Centralne Muzeum Morskie i Statek – Muzeum „Soldek” w Gdańsku a także podziwiali funkcjonalność Żurawia Gdańskiego oraz zwiedzali statki: „Dar Pomorza”, ORP „Błyskawica”. Specjalną atrakcją jest też zwiedzanie portu w Gdyni podczas rejsu statkiem. Z urządzeń hydrotechnicznych dużym zainteresowaniem cieszyły się zabudowania elektrowni szczytowo-pompowej na Dunajcu w Niedzicy (8 grup), zaporą na Sanie w Solinie (23 grupy) oraz śluzy i inne urządzenia Kanału Augustowskiego (6 grup). Niezapomnianym przeżyciem dla wielu wycieczkowiczów było zwiedzanie skansenów kolejnictwa w Wenecji (7 wycieczek) i Cisnej Majdanie (5 wycieczek) oraz przejażdżka zabytkowymi kolejkami, np. Bieszczadzką lub na trasie Wenecja-Biskupin.

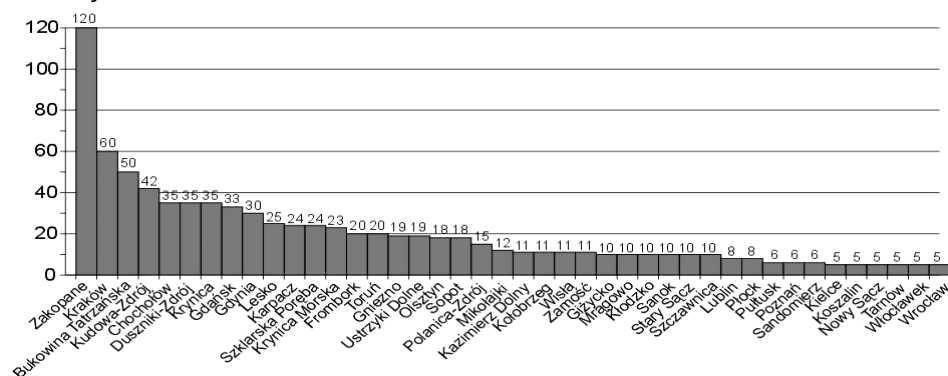
Kolejnymi obiektami antropogenicznymi często zwiedzanymi przez wycieczki szkolne są różnego rodzaju muzea, galerie i wystawy. Największą popularnością cieszyły się te placówki muzealne, które prezentowały swoje zbiory w dostępnym i atrakcyjnym wizualnie sposób, z tego powodu najczęściej grup odwiedziło muzea przyrodnicze przy parkach narodowych, w których oprócz eksponatów prezentujących faunę i florę terenu chronionego, uczniowie oglądali filmy i prezentacje multimedialne. Dużą popularnością cieszyło się jedyne w Polsce Muzeum Oceanografii w Gdyni (21 wycieczek). Wiele grup zwiedzało muzea historyczno-archeologiczne w Biskupinie (19), Lednogórze (11), Gnieźnie (14) i Wolinie, w których ciekawe wystawy lub cały teren wykopalisk pozwalał im na przeniesienie się w zamierchłą przeszłość. Wiedzę na temat znanych osób, o których często uczyli się na lekcjach historii i języka polskiego, uczniowie poszerzali podczas zwiedzania muzeów biograficznych: Galczyńskiego w Praniu nad Jeziorem Nidzkim, Kopernika w Toruniu, Makuszyńskiego w Zakopanym (18 grup), Matejki w Krakowie (10) i Prusa w Nałęczowie (4). Mniej grup uczniów z gimnazjów warszawskich odwiedziło muzea i galerie sztuki: malarstwa w Sukiennicach w Krakowie, galeria sztuki w Kielcach, Muzeum Mazowieckie w Płocku oraz muzea wnętrz w Baranowie Sandomierskim, Krakowie i Rogalinie i Kozłowie. Dużym zainteresowaniem wśród uczniów cieszyły się zbiory zgromadzone w specjalistycznych placówkach muzealnych: wystawa zegarów w Jędrzejowie, bursztynu w Malborku, ikon w Sanoku, Sportu i Turystyki w Karpaczu.

Całościowy obraz geograficznych kierunków wycieczek z gimnazjów warszawskich uzyskujemy analizując rozmieszczenie wykorzystanych miejsc noclegowych na terenie kraju. Najwięcej grup wycieczkowych z Warszawy wyjeżdżało na obszary zdecydowanie różniące się krajobrazowo od Mazowsza, głównie w regiony górskie, a także nadmorskie, pojezierne i wyżynne. Tendencja ta jest wyraźnie widoczna w przestrzennym rozkładzie noclegów, z których korzystały te grupy w latach 2000-2002 (ryciny 6 i 7).

Najwięcej grup wycieczkowych (prawie 48%) kierowało się na południe, w górzystą część Polski, do województw: małopolskiego (223 wycieczki), dolnośląskiego

(75 wycieczek), podkarpackiego (26 wycieczek). Zdecydowanie najatrakcyjniejszym regionem dla tych grup były Karpaty (37% wszystkich analizowanych wycieczek), przy czym Karpaty Zachodnie z Tatrami, Pieninami i Podhalem odwiedziło 34% wycieczek, a Karpaty Wschodnie zaledwie 3%. Wysokogórskie krajobrazy Karpat Zachodnich i specyfika górskich tradycji i kultury materialnej mogą być dla uczniów atrakcyjniejsze od Karpat Wschodnich – niższych, mniej urozmaiconych krajobrazowo (mniejsze wysokości względne, brak naturalnych jezior) i słabiej wyróżniających się kulturowo, tym bardziej że są położone dalej od Warszawy. Drugim regionem górskim będącym celem wycieczek szkolnych z Warszawy były Sudety z Karkonoszami i Kotliną Kłodzką (11% wszystkich wycieczek). Było to zdecydowanie mniej wycieczek niż w Karpaty Zachodnie, ale jednocześnie więcej niż w Karpaty Wschodnie. Znaczną odległość od Warszawy mogą rekompensować wyraźnie odmienne od karpaccich krajobrazy górskie oraz bardzo dobrze rozwinięta infrastruktura turystyczna.

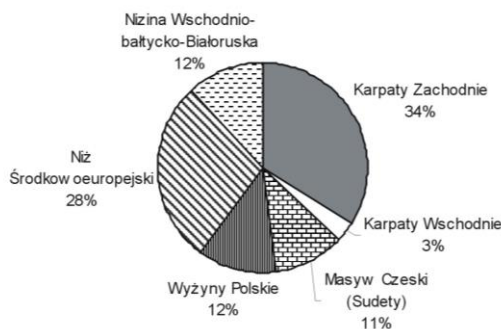
Liczba wycieczek

Zespół urbanistyczny

Ryc. 6. Liczba wycieczek szkolnych korzystających z noclegów w latach 2000-2002 według województw

Fig. 6. Number of accommodation requiring school excursions in 2000-2002 by voivodeships

Ryc. 7. Liczba wycieczek szkolnych korzystających z noclegów w latach 2000-2002 według prowincji fizycznogeograficznych

Fig. 7. Number of accommodation requiring school excursions in 2000-2002 by physico-geographical regions

W południowej części Polski atrakcją krajoznawczą dla szkolnych wycieczek stanowiły również wyżyny (ryciny 6 i 7). Ich udział (12% wszystkich wycieczek) był podobny do udziału wycieczek w Sudety. Najwięcej grup korzystało z noclegów na terenie wyżyn w województwach: śląskim (37 wycieczek), małopolskim, świętokrzyskim (31 wycieczek) i lubelskim (36 wycieczek). Jak z tego wynika, podobną popularnością cieszyły się Wyżyna Krakowsko-Częstochowska, Wyżyna Kielecka z Górami Świętokrzyskimi oraz Wyżyna Lubelska i Roztocze. Prawdopodobnie sprzyja temu odmienność krajobrazowa i kulturowa tych krain.

Na pozostałą część Polski, poza górami i wyżynami, przypadało około 40% wycieczek, o podobnym udziale wyjazdów w różne od Mazowsza krajobrazy, to znaczy nad morze – około 15% wszystkich analizowanych wycieczek, na pojezierza – prawie 12% wycieczek oraz na tereny nizinne – 13% grup (ryciny 6 i 7). Stosunkowo duży udział wycieczek nocujących na nizinach Polski Środkowej wynika prawdopodobnie z atrakcyjności kulturowej, bliskiego położenia i odpowiedniej bazy noclegowej.

Pas nizin nadmorskich był drugim po górach najczęściej odwiedzanym przez grupy gimnazjalistów z Warszawy obszarem (ryciny 6 i 7). Większość grup nocowała na terenie województwa pomorskiego (93 grupy), głównie na Pobrzeżu Gdańskim i Żulawach Wiślanych. Zdecydowanie mniej grup korzystało natomiast z noclegów w województwie zachodniopomorskim (15 grup), głównie we wschodniej jego części – na Wybrzeżu Słowińskim i niewiele na Pobrzeżu Szczecińskim z wyspą Wolin. Wynika z tego, że mimo podobnej atrakcyjności krajoznawczej wycieczki kierowały się głównie do bogatej w zabytki i położonej bliżej Warszawy, części wschodniej wybrzeża. Część zachodnia natomiast była odwiedzana stosunkowo rzadko przez wycieczki szkolne z Warszawy, prawdopodobnie z powodu znacznej odległości.

Duża część grup gimnazjalnych z Warszawy wyjeżdżała na tereny o urozmaiconym krajobrazie pojeziernym (ryciny 6 i 7). Zdecydowana większość z nich kierowała się w część pojezierzy położoną bezpośrednio na północ od Warszawy (w województwie warmińsko-mazurskim nocowało 65 wycieczek). Natomiast znacznie mniej wycieczek kierowało się na zachód (województwo wielkopolskie – 19 wycieczek) i na północny zachód (18 wycieczek - województwo kujawsko-pomorskie), a jeszcze mniej w północną część województwa podlaskiego (6 grup). Również w tym przypadku zaznacza się wyraźna różnica w geograficznych kierunkach wycieczek. Na tych podobnych krajoznawczo i kulturowo terenach bardziej wykorzystywane turystycznie przez wycieczki szkolne są obszary położone bliżej od miejsca zamieszkania uczniów.

Jedynie dwa województwa w Polsce nie były wykorzystywane jako miejsca docelowe wycieczek szkolnych z Warszawy. Żadna gimnazjalna grupa wycieczkowa nie nocowała na terenie województwa lubuskiego i opolskiego (rycina 6). Zdecydowała o tym prawdopodobnie duża odległość od miejsca rozpoczęcia wycieczki, zbyt mała kontrastowość krajoznawcza, a być może niedostateczna wiedza o walorach kulturowych tych obszarów.

Z powyższych wywodów można wysnuć wniosek, że o popularności danego obszaru i jego funkcjonowaniu jako regionu (rejonu) turystycznego decyduje przede wszystkim jego atrakcyjność turystyczna przejawiająca się dużym nagromadzeniem różnorodnych walorów środowiska przyrodniczego (naturalnego) i środowiska kulturowego (antropogenicznego), a także interesujących obiektów zagospodarowania turystycznego. W ocenie atrakcyjności określonej przestrzeni istotne są zarówno obiektywnie istniejące warunki środowiskowe: przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne, jak też subiektywny czynnik psychologiczny: zainteresowania turystów, preferencje dotyczące form turystyki (Warszyńska, Jackowski 1978). Największą rolę w przyciąganiu grup turystów w dane rejony odgrywają, według przytaczanych autorów, walory środowiska przyrodniczego, gdyż wspólnie tworzą główne składniki krajobrazu i stanowią naturalny przestrzenny potencjał turystyczny. Krajobraz danego obszaru (miejscowości, województwa, krainy geograficznej) jest najistotniejszym czynnikiem przyciągającym grupy wycieczkowe, a tym samym decydującym o atrakcyjności turystycznej regionu.

Z przedstawionych analiz wynika, że wycieczki z gimnazjów warszawskich nie obejmują całego terenu Polski. Większość gimnazjalistów uczestniczy w wycieczkach w góry. Jak wskazują doświadczenia z działalności przewodnickiej również w te tereny wyjeżdżają najczęściej uczniowie szkół podstawowych i szkół średnich. Natomiast szczególnie rzadko wycieczki szkolne z Warszawy docierają do zachodniej i wschodniej części Polski. W rezultacie może się zdarzyć, że uczeń podczas szkolnych wycieczek co najmniej trzykrotnie odwiedzi góry, natomiast może nie poznać krajobrazów nadmorskich, pojeziernych i wyżynnych. Jest to zjawisko niekorzystne, jeżeli przyjąć założenie, że uczniowie w czasie nauki w szkole powinni poznać zróżnicowanie krajobrazowe Polski. Być może rozwiązanie tego problemu mogło by polegać na opracowaniu zestawu propozycji programów wycieczek z uwzględnieniem poszczególnych poziomów kształcenia oraz położenia szkół. Zgodnie z założeniami podstawy programowej wycieczki w szkole podstawowej mogły by obejmować region, w którym znajduje się szkoła i regiony sąsiednie, w gimnazjum dalej położone regiony Polski, a w liceum – najdalsze. Propozycje programów wycieczek powinny być skorelowane z treściami nauczania różnych przedmiotów na poszczególnych poziomach kształcenia. Równie ważnym działaniem powinno być przedstawienie nauczycielom i rodzicom uczniów zalet dydaktycznych takiego całościowego rozwiązania.

Literatura

Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Anna Kulnicz, Maria M. Wilczyńska-Wołoszyn

GEOGRAPHICAL DIRECTIONS OF SCHOOL EXCURSIONS FROM WARSAW

Summary

Excursions are the basic form of tourist and sightseeing activity in schools. They are organised primarily with a view to providing opportunities for learning more about the natural environment of the home country and its historical heritage, to promoting patriotic and aesthetic feelings, as well as generating cognitive and emotional activity among the school students. They are also aimed to satisfy the recreational and health needs of children and young people. The destinations and geographical directions of schools excursions were studied on the basis of trips lasting at least two days and organised in the 2000/2001 and 2001/2002 school years for the students of 84 secondary schools in Warsaw. The available analyses demonstrate that excursions organised by middle schools (*gimnazja*) do not comprise the entire territory of Poland. Most of middle school students take part in trips to the mountains, while trips to the western and eastern parts of the country are very rare. In consequence, frequently such students may go to the mountains at least three times, while coastal, lake and upland landscapes will remain unknown to them. This is an undesirable phenomenon if we want the students during their school education to become familiar with the diverse landscapes of Poland. One of the solutions to address this problem is to elaborate a set of excursion schemes, which would take into consideration the location of schools and the education level of the students. According to the national curriculum, trips in primary schools might cover the region where the particular school is located, and the surrounding regions; in middle schools – the further situated regions, and in secondary schools (*licea*), the most remote regions. The proposals of excursion schemes should be consistent with the curricula for specific subjects for given education levels.